

Yaroslav Myshanych

National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

ORCID: 0000-0003-0775-5951

Утвердження просвітницької естетики у щоденнику Петра Апостола

The establishment of the Enlightenment Aesthetics in the Diary of Peter the Apostle

Abstract:

The diary of Petro Apostol belongs to great samples of documentary prose of the beginning of the 18th century. The document indicates an expressive influence of the European ideological and cultural trend of the Enlightenment, which found its reflection in the language, figurative system and problems. The author wrote his diary for more than two years - from May 1725 to August 1727. There are several motifs in the diary, against the background and in the interweaving of which the historical era of Ukraine of that time is visible. First of all, it is told about the family of the Apostols and their life in the Myrgorod regiment. The system of images created by the author is interesting - here his parents, peasants, Cossacks, serfs, Cossacks foremen, Russian nobles, merchants, princes, tsars, foreigners, friends of the author. The author's attitude to his heroes is characteristic of enlighteners. It is rationalistic, that is, each mentioned person in society performs his function regardless of which class he belongs to. Particular interest in a wide range of problems that the author writes about in his notes - he is interested in family, agriculture, relations between people, legal issues, the problem of serfdom, poverty, personal relations, he talks about books and newspapers, about friends, about his father, about Prince Menshikov and his service, talks about entertainment and leisure, about dances and receptions, talks about clothes and everyday life, about gifts for the family, about his wife, about baptism and the birth of a child. The author does these problems esthetic in his notes, puts them into literary practice.

Keywords: rationalism, enlightenment, policy, esthetics, context, perspective.

Мета статті

Проаналізувати вплив європейського Просвітництва на українську щоденникову літературу. Вказати на характерні риси, котрі з'явилися у щоденнику Петра Апостола, проаналізувати його жанр, стиль і проблематику, вказати на контекст, у якому він був створений.

Щоденниковий жанр або, за словами В.Шевчука, «стисле літописання», набуло в Україні значного поширення переважно у другій половині XVII – XVIII ст. і стало помітним явищем так званої документальної літератури.

Загалом щоденникова література досліджувалася у наукових працях Олександра Галича, Миколи Корпанюка, Дмитра Затонського, Валентини Соболев, Олега Єгорова, Ольги Зінченко, Петра Білоуса, Ірини Сирко, Наталії Стахнюк, Світлани Ігнат'євої, Олени Отземко, Ольги Матвеевої.

Здебільшого дослідники щоденників і діаріюшів для своїх студій обирають джерелознавчий дискурс (Отземко Олена), жанрову специфіку, походження жанру, його різновиди, типологію (О. Матвеева, Н. Стахнюк, І. Сирко), досліджують жанр в контексті традицій (В. Соболев) і в контексті епохи (О. Зінченко). Велику цікавість становлять комплексні наукові дослідження щоденників українських письменників ХХ ст. О. Галича та студії над мемуарно-літописними творами XVI – XVIII ст. М. Корпанюка.

Початок XVIII ст. в Європі був позначений швидким поширенням і розвитком ідейно-культурної течії Просвітництва. Дослідженням впливів просвітництва на українську літературу, зокрема на щоденникарство, початку XVIII ст. дотепер належної уваги не приділялося. Просвітницька тематика набула широкої популярності у вивченні значно пізнішого періоду – творчості Григорія Сковороди.

Особливе зацікавлення, на нашу думку, становлять діаріюші першої третини XVIII ст., написані представниками шляхетських козацьких родів, оскільки ці люди були свідками важливих історичних подій, а відтак були причетними до них. До таких належить, зокрема, щоденник Петра Апостола. Оригінал

твору є франкомовним. Перший переклад щоденника Петра Апостола з французької мови на російську було виконано Олександром Лазаревським і надруковано в журналі «Киевская старина» в 1895 році¹. Писати щоденник Петро Апостол почав ще будучи в Україні, тоді продовжив його у російській столиці. Чи це робилося з власної волі, чи на замовлення – достеменно невідомо. Валерій Шевчук вважає, що праця молодшого Апостола поєднує в собі риси діаріуша індивідуального та офіційного, тобто такого, що виконувався за дорученням когось зі старших, але водночас містить багато особистих, родинно-побутових моментів. Текст пам'ятки охоплює період часу трохи більше, ніж два роки – з травня 1725 р. по серпень 1727 р.

Про мову

Мова щоденника – французька. Чому автор обрав одну із сучасних йому європейських мов замість широкоживаної в той час латини чи, зрештою, не послуговувався рідною? Можемо запропонувати дві версії. Перша найімовірніша – світоглядна. Як відомо, Петро Апостол отримав освіту за місцем проживання – у Москві, при дворі князя Олександра Меншикова, куди його забрали з України заручником ще в дитинстві. У ті часи цар Петро I був відомий своїми реформами, дбав про освіту дворянських (і не тільки) дітей і запрошувати вчителів з-за кордону було звичайною практикою.

Автор «Історії України та українських козаків», австрієць Йоганн-Християн Енгель згадував, що молодий Апостол досить вільно послуговувався в житті щонайменше чотирма європейськими мовами – французькою, німецькою й італійською, польською, знав також латину². Це зрозуміло і з тексту його щоденника.

¹ А. Л. [Lazarevskiy O.] *Dnevnyk Petra Danylovycha Apostola (mai 1725 h. — mai 1727 h.)*, „Kyevskaia staryna”, 1895, Т. 50, №7/8, Otd. 2, s. 100-155.

² *Ukrainska derzhava druhoi polovyny XVII – XVIII st.: polityka, suspilstvo, kultura*, Kyiv 2014, s. 177.

Вірогідно, що через вчителів йому передалася цікавість до просвітницьких ідей, котрі набули широкого поширення в Європі на початку XVIII ст. Цим пояснюється його зацікавлення європейською літературою і пресою, які йому привозили на замовлення і на які він витрачав великі, як на той час, гроші. Зрозуміло, що молода людина тягнулася до знань і продовжувала здобувати їх шляхом самоосвіти – через книжки, словники та пресу з Західної Європи.

Доступна література національними мовами могла спонукати молодого сина Миргородського полковника Данила Апостола викласти свої думки однією з європейських мов, а саме – французькою, котра на той час витіснила латину в науковому світі й побутувала в міжособистісному спілкуванні освічених людей. Зрештою, походження й соціальний стан Петра Апостола так само посприяли його мовним уподобанням.

Друга версія – конфіденційно-криптологічна – не суперечить першій, лише доповнює її. Автор щоденника не бажав, щоб його твір читали сторонні. Можемо припустити, що французькою мовою в Російській імперії на той час володіло не так багато людей, навіть з високим соціальним статусом. Так, покровитель Петра Апостола – князь Олександр Меншиков – не вмів ні читати, ні писати, через що потребував грамотного помічника³. Можемо зробити попередній висновок – свій щоденник Петро Апостол писав для родинного кола чи для себе особисто. Це питання суперечливе, бо, з одного боку, щоденник міг бути призначений для однієї особи, але можливо й протилежне – бажання автора зацікавити більшу кількість читачів через множинність проблем, поставлених у ньому⁴ і таким чином зробити крок у бік популярної літератури.

³ N. Y. Pavlenko, *Aleksandr Danylovych Menshykov*, «Nauka», Moskva 1983, s. 198.

⁴ S. V. Turaev, *Spornye voprosy lyteratury Prosveshcheniya* [w:] *Problemy Prosveshcheniya v myrovoi lyterature*, «Nauka», Moskva 1970, s. 16.

Структура щоденника

Пам'ятку можна умовно розділити на дві половини. Перша її частина була написана в період життя автора в Україні, на території Миргородського полку тодішньої Гетьманщини. У другій частині йдеться про переїзд до імперської російської столиці Петербурга та перебування в ньому.

Текст щоденника складається з розміщених у хронологічному порядку записів про поточні події і факти. Кожна нотатка може сприйматися читачем як окрема оповідь на певну тему, яка має власний сюжет і власних героїв. Зауважимо, що художнє оформлення оповідей є більш ніж скромне, очевидно, автор з певних причин ставив собі за мету розповісти більше, не користуючись великою кількістю виражальних засобів. Це не суперечить тогочасному поетичному канону, що застосовувався для історичних творів. Навпаки, на переконання Феофана Прокоповича, історичний твір повинен відповідати трьом критеріям: стислості, ясності і правдоподібності⁵, а сам історик повинен бути обачним і скупим щодо підбору слів для своєї праці, щоб не провокувати недовіру до неї захопленістю до охудожнення твору. Основа щоденника – простота, доступність і правдивість. Літописець мусить казати правду і лише правду. Записи Петра Апостола цілком відповідають цим вимогам. Виникає закономірне питання – до якого типу творів належить щоденник Петра Апостола – до історичних чи до літературних? На нашу думку, в конкретному випадку можемо говорити про історизм літературного твору та літературність історичного – однаковою мірою. І форма і зміст пам'ятки доводять, що цей твір належить історикам, але його образна система, тематична строкатість і контекстуальність можуть досліджуватися методами літературознавства, а знання історії й філософії виконають допоміжну роль.

⁵ F. Prokopovych, *O poetycheskom yskusstve* [w:] F. Prokopovych, *Sochynenyia*, Moskva-Lenynhrad 1961, s. 401-402.

Контекстуальність

Для адекватного прочитання й розуміння щоденникових записів Петра Апостола важливого значення набуває розуміння контексту історичної доби та культурної ситуації, в яких знаходився автор щоденника.

Конкретно-історична дійсність, відображена у творі, сприймається як його максимальний (віддалений) контекст і реалізує зв'язок автора і дійсності читача, внаслідок чого забезпечується історична безперервність людського досвіду взагалі і досвіду художнього зокрема⁶.

У нашому випадку необхідно зрозуміти умови й обставини життя в Україні першої третини XVIII ст., в яких знаходився автор щоденника і з яких він брав матеріали для своїх записів і котрі мали вплив на його світосприйняття, на нього особисто та на його твір. Це можуть бути й історичні обставини, що склалися на території України після поразки шведів під Полтавою, і пов'язана з цим фактична ліквідація інституту гетьманства та залишків незалежності Української козацької держави. Вплинула на автора й політична ситуація, що склалася в столиці імперії Петербурзі після смерті Петра I, і спроби Миргородського полковника Данила Апостола відновити гетьманський уряд вже за сприяння нового царя. Культурний стан тогочасних вищих соціальних кіл, зокрема можливість вивчати іноземну літературу, спілкуватися з іноземцями, читати їхню пресу, відвідувати театральні вистави, церковні служби, бали, прийоми – також варто взяти до уваги. Важливе суспільне становище самого Петра Апостола в Миргородському полку, де він задіяний як господарник і суддя. Дуже помітний вплив батька, який потребує синовій допомоги у своїх державницьких справах. Добра освіта Петра Апостола посприяла його широкому світогляду, інтересам і тому багатству тем, про які він оповідає у щоденнику. Помітне

⁶ ULE, «Ukrainska radianska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, Kyiv 1990, t. 2, s. 557-558.

пожвавлення міждержавних стосунків з європейськими країнами на початку XVIII ст. відкрило перед ним нові можливості для спілкування й самоосвіти, що опукло відображено в творі.

Зауважимо, що процес існування твору в літературі має дві сторони – його написання і його прочитання, причому важливим є саме прочитання в контексті. Мусимо визнати, що значно більша частина інформації щоденника міститься у контексті. Для повноцінного й адекватного сприйняття щоденникових записів цю двоплановість треба враховувати, пам'ятаючи, що літописи, діарії писалися «для пам'яті» як джерела інформації для обізнаного читача, котрий, знаючи й іншу інформацію, одержував можливість розгортати власну сюжетну оповідь про конкретні події та постаті.

Стиль і жанр щоденника

Якщо спиратися на класифікацію щоденників О.Г.Єгорова⁷, то запропонований твір за стилем можна віднести до типу інформативно-розповідних щоденників. Учений пропонує характеризувати щоденник за змістовим принципом: у нашому випадку твір має риси всіх чотирьох запропонованих ним жанрових типів: родинно-побутового, подорожнього, суспільно-політичного і службового.

Якщо звернутися до «Літературознавчої енциклопедії»⁸, можемо знайти такі жанрові ознаки щоденника: періодичність, регулярне ведення записів, зв'язок записів із поточними, а не давно минулими подіями, спонтанний характер записів (відсутність авторської оцінки подій), літературна необробленість записів, безадресність чи невизначеність адресата щоденника, інтимний, а тому ширий і чесний характер записів.

⁷ О. Н. Ehorov, *Russkyi lyteraturnyi dnevnyk XIX veka: ystoriya y teoriya zhanra: yssled.*, Nauka, Moskva Flynta 2003.

⁸ *Literaturoznachcha entsyklopediia*: u 2 t., VTs «Akademii», Kyiv 2007, T. 2 / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv, s. 592-593.

Лаконічність стилю, лапідарність висловлювань, за словами Д.Чижевського, можуть свідчити про «любов до простоти», «нахили до ясних, за певними приписами вибудованих рамок», «прагнення до прозорої ясності думки», «прагнення дати найточніший вислів» у автора щоденника⁹. Йому властиві «ясність», «простота», «спокій», «закінченість у собі», «сконцентрованість». Літературний стиль показної простоти і ясності, за словами вченого, міг вживатися в будь-яку добу і в будь-якій європейській літературі, тож немає нічого дивного, що він проявив себе в Україні на початку XVIII ст. в епоху бароко.

Вплив епохи на щоденник Петра Апостола

Однією з найцікавіших особливостей пам'ятки є її проблематика, точніше – її строкатість і близькість до повсякденного життя. Розмаїття піднятих автором тем і є основним аргументом на користь впливу доби Просвітництва, котра тривала в Західній Європі близько ста років – від Джона Локка (90-ті рр. XVII ст.) до Іммануїла Канта (90-ті рр. XVIII ст.)¹⁰, а відтак знайшла свій відгук і в Російській імперії.

Важливою особливістю літературного твору епохи Просвітництва є демократизація його героя. Герой перестає бути винятковим і володіти унікальними можливостями, на відміну від, скажімо, літописного героя доби бароко. Він не займає вищій шаблі в соціальній ієрархії. Він є просто центральною діючою особою твору, з якою читач легко може себе ідентифікувати й поставити на її місце.

Художній дискурс щоденника полягає у новизні проблем, які ставить перед собою автор. Це – актуальні на той час ідеї, нові образи, пошуки друзів, теми кохання, відпочинку,

⁹ D. Chyzhevskiy, *Istoriia Ukrainskoi literatury*, Femina, Ternopil 1994, s. 28-29.

¹⁰ S. V. Turaev, *Spornye voprosy lyteratury Prosveshcheniya* [w:] *Problemy Prosveshcheniya v myrovoy lyterature*, «Nauka», Moskva 1970, s. 14.

естетизація побуту шляхетства, політичних питань, балів, хрестин, народження дитини тощо.

З прочитаного тексту щоденника бачимо, що до кола авторських інтересів потрапляє багато звичайних повсякденних питань: господарська діяльність, юридична практика, спілкування й розваги; він не втрачає нагоди чогось навчатися й прочитати книжку чи газету, відвідати театральну виставу чи церковну службу. Його цікавлять прості люди, їхні справи: він знається на сільському господарстві, має власну улюблену справу – бджолярство – і докладно кілька разів у щоденнику розповідає про неї.

Якщо подивитися на жанрово подібні твори тієї доби, то найближчим до щоденника Петра Апостола за стилем є діаріуш Миколи Ханенка («Діаріуш або журнал, тобто щоденна записка оказій та церемоній, що трапляються при дворі ясновельможного його милості пана Іоана Скоропадського, військ пресвітлої його імператорської величності Запорозьких обох боків Дніпра гетьмана»), він дуже докладний і об'ємний, але, на жаль, охоплює замало часу – лише трохи більше половини 1722 року і не має такої широкої проблематики. Центральний герой у діаріуші Ханенка виражений слабо.

Записки канцеляристів Пилипа Борзаківського і Павла Ладинського (1722 – 1733 рр.) є, фактично, уривками зі щоденника Гетьманської канцелярії і їх проблематика обмежена рамками діяльності цієї установи, тому виклад матеріалу нагадує службові документи. Можемо зробити висновок, що Петро Апостол дозволив собі дивитися на життя значно ширше за багатьох сучасників, сприймати його таким, яким воно є насправді й не обмежуватися якоюсь однією темою чи проблемою, становими традиціями. Він волів писати про те, що помічав, що його цікавило чи викликало якісь почуття. Тому його щоденник наближає нас до тогочасного різнобічного життя, дає виняткову можливість поглянути на нього зблизька.

Цікавою є система образів, створена Петром Апостолом, – тут і образи простих селян, козаків, кріпаків, козацької

старшини, і російського дворянства, і купців, князів, царів, іноземців, друзів самого автора. Головних образів у щоденнику кілька, це – сам автор, його батько, мати, брат і князь Олександр Меншиков. Особливу пізнавальну роль виконує образ Петрової матері – розумної, діяльної, практичної господині, української шляхтянки, берегині родини.

У добу Просвітництва (кінець XVII – XVIII ст.) відбувався «процес ускладнення самої «архітектури» художньої думки, наділення її новими функціями, способами репрезентації і розширенням самого «семантичного поля» художнього тексту на шляхах інтеграції [...] художньої думки в просторі духовної культури. А це, певна річ, потребувало особливого реципієнта, який міг би бути інтегрований у процес відкриття/конструювання смислу, іноді навіть на рівні банальних побутових повсякденних відносин»¹¹. Отже, якщо письменник володів мовою й стилем, то, з другого боку, вже повинен був знайти читач, підготовлений до належного сприйняття такого тексту з усіма його художніми, естетичними й філософськими особливостями, читач, який розуміє обставини, за яких твір було написано і навіщо написано.

Показовим є ставлення Петра Апостола до дійсності, в якій йому довелося жити. З одного боку, він – лояльний до російського правління представник козацької старшини. З іншого – старанний помічник Данила Апостола у його справах і представник своєї нації, що турбується про долю Гетьманщини й робить усе від нього залежне для відновлення гетьманського уряду. Він змушений жити у чужому й навіть ворожому для себе середовищі, поводити себе як типовий російський дворянин і – водночас – працювати на користь своєї батьківщини. Така «двоїтітьсь» поведінки й світогляду цілком може бути ознакою діяча доби Просвітництва і Бароко. Характерною рисою красеного письменства доби Просвітництва,

¹¹ I. V. Limborskyi, «*Ihry rozumu*» v literaturi Prosvitnytstva ta yikhnia dolia za doby hlobalizatsii [w:] I. V. Limborskyi, *Mahisterium*. Literaturoznavchi studii, 2012, Vyp. 48, s. 95.

висловлюючись філософськими категоріями, стала «естетизація об'єктивної реальності» й «упорядкування елементів суспільного життя окремою свідомістю крізь призму мистецтва», а також «зростаюча автономія середовища власного естетичного»¹², що дало можливість Петру Апостолу підняти у своєму щоденнику багато нових проблем, котрі стали наслідком його спостережень над повсякденним життям.

Коло проблем, про які пише автор щоденника, надзвичайно широке, тому згадаємо ті з них, які роблять щоденник по-своєму винятковим. Із нотаток першої половини щоденника бачимо, що Петро Апостол є досить прагматичною молодою людиною, яка робить все з погляду доцільності й вигоди. Йому не притаманні бездумні вчинки. Вигода всієї родини становить його особистий інтерес, бо він є одним із спадкоємців дуже багатого роду, чудово розуміє, яка відповідальність лежить на ньому і яка спадщина очікує на нього в майбутньому, тому дбає про українські національні та родинні справи щиро й відповідально. У сім'ї Апостолів відчутний культ жінки-матері, яка за відсутності вдома чоловіка керує величезним господарством, у чому їй допомагають діти, вона ж розпоряджається сімейними фінансами. Петро Апостол кілька разів згадує в своїх записах про матір, говорить про неї з відчутною повагою та пієтетом. Цілком ймовірно, що за її дорученням він займається описом їхнього господарства, худоби й вартісних речей. Із непідробною цікавістю пише автор про своє захоплення бджільництвом, не оминає увагою й інші сфери сільського господарства. Старанно занотовує кількість худоби на пасовищах, пише про стихійні лиха та їхні наслідки, як це бачимо в літописах інших авторів. Помітними в його записах є проблеми бідності, кріпацтва, торгівлі людьми, соціальної несправедливості, викликані як колоніальним становищем Гетьманщини під владою Москви,

¹² А. Н. Vorotylyn, *Estetyzatsyia subektyvnoi realnosti v fylosofyy postmoderna* [w:] *Vestn. Sev. (Arktych.) feder. un-ta.*, Ser.: *Humanyt. y sots. nauky.*, 2016, № 6, s. 75.

так і старшинсько-магнатським господарюванням української шляхти. Петра Апостола цікавлять стосунки між людьми – він допомагає полковому судді вирішувати господарські й особисті суперечки, інколи робить це сам, намагаючись бути справедливим і неупередженим.

Спілкування з колоніальною адміністрацією і лояльне ставлення до російських урядовців з Малоросійської Колегії дають розуміння того, що з'явилася проблема денаціоналізації української еліти, започаткованої московськими царями. Петро Апостол вимушений демонструвати свою промосковську позицію, бо від цього залежить успіх справи його батька, котру той почав після смерті гетьмана Полуботка у далекому Петербурзі.

Просвітницька культурна течія в умовах імперії набувала своєрідних форм, які, у конкретному випадку, можемо звести до форми просвітницького прагматизму, котрий, з одного боку, був нав'язаний освіченим верствам Гетьманщини згори, а з іншого – охоче був прийнятий ними заради власного збагачення й комфортного життя. Відмова від політичного життя, зосередженість на господарських справах, на торгівлі й економічних питаннях не завжди подобалися тогочасній українській інтелігенції. Критику прагматизму й застереження від надмірного збагачення знаходимо в драмі «Милость Божія», присвяченій Данилу Апостолу з приводу відновлення ним гетьманства. Анонімний автор устами Богдана Хмельницького застерігає:

Напоследок глаголю: самі не купчайте:
Лука, стрілки, мушкета і шаблі пильнуйте!
Куплями-бо обв'язан житейськими воїн,
Імені сего весьма таков не достоїн.
І дітей своїх, скоро отправлять науки,
До сей же обучайте козацької штуки¹³.

¹³ *Mylost Bozhiia* [w:] *Ukrainska literatura XVIII st.*, «Naukova dumka», Kyiv 1983, s. 319-320.

Щоденник промовисто ілюструє цей процес – політичними справами займається представник старшого покоління Данило Апостол, але й він потрапляє у пастку, з якої зміг вибратися лише ціною поневолення власного сина, для котрого політика була вже не на першому місці, хоча він розповідає досить багато і про неї. У час написання щоденника його цікавить те життя, що його оточує, він живе й розважається у царській столиці разом з такими як сам, молодими іноrodцями-заручниками, за що йому зрідка перепадає від батька. Знаходить друзів і серед ровесників з російського дворянства, про яких неодноразово згадує. Імперська ідеологія в той час старанно прищеплювалася молодим представникам національних еліт, для чого їх викликали до столиці й брали на службу до високопоставлених осіб чи державних установ. Цікаво, що молодий українець не втрачає духу, перебуваючи, фактично, в полоні, у «золотій клітці», де кожен день міг завершитися для нього або ув'язненням, або засланням. Його прагнення до розширення світогляду через контакти з друзями іноземцями значно сильніше за страх ув'язнення, а за його спиною відчувається потужна підтримка рідних і друзів з батьківщини. Син допомагає батькові, бо не може інакше, але поза тим його цікавлять книжки, газети, бали, прийоми, власний одяг, перуки, подарунки родині – він живе як типовий представник тогочасної «золотої молоді», набирається столичного поліску. З іншого боку – батько допомагає синові зберегти свою ідентичність, не розчинитися й не стати космополітом в імператорській столиці. Інколи авторові щоденника бракує засобів на деякі потреби і він звертається за допомогою до батька, але завжди старанно записує, куди й на що потратив гроші. Його прагматизм не показний, але є частиною життєвої філософії, закладеної батьками й вихователями. Петро Апостол пам'ятає, хто він і звідки приїхав.

Не останнє місце у щоденнику займає проблема родини. Петро Апостол пише, що має дружину, яка приїжджає до нього з України, довідавшись, що його залишають у Петербурзі замість батька. Тут вони живуть тривалий час, у них народжується

дитина. Зрозуміло, що при ближчому розгляді щоденникових текстів початку XVIII ст. можна відшукати більше літературного матеріалу, знайти більше проблем, на які їхні автори звернули увагу, глибше й повніше дослідити їхню проблематику в контексті доби. Загалом, вивчення мемуарної літератури тієї епохи далеке від завершення й чекає на своїх перекладачів і дослідників. Європейська ідейно-культурна течія Просвітництва дісталася теренів України й знайшла свій відбиток у творі Петра Апостола. З'явилися нові теми, нова проблематика й нові образи, які поступово почали проникати в красне письменство. Важливого значення набуває контекст, у якому написано твір. Процес проникнення просвітницьких ідей та впровадження просвітницької естетики розвивався поступово, був довготривалим і потребує подальших зусиль дослідників.

Проаналізований щоденник є цінною документальною пам'яткою своєї доби, своєрідним зразком стилю просвітницького прагматизму, він розкриває перед нами багато цікавих нових граней тогочасного життя, вивчення його художньо-стильових особливостей потрібне з огляду на краще розуміння мислення освіченого представника козацької старшини, його поглядів на світ, на повсякденне життя, на Гетьманщину, на складні історично-суспільні процеси, що відбувалися в Україні й за її межами на початку XVIII ст.

References

- A. L. [Lazarevskiy O.] *Dnevnik Petra Danilovicha Apostola (mai 1725 h. – mai 1727 h.)*, „Kyevskaia starina”, 1895, t. 50, №7/8, Otd. 2.
- Chyzhevskiy D., *Istoriia Ukrainskoi literatury*, Femina, Ternopil 1994.
- Ehorov O. H., *Russkyy lyteraturnyy dnevnnyk XIX veka: ystoriya y teoriya zhanra: yssled.* Nauka, Moskva–Flynta 2003.
- Halych O. A., *U vymirakh non fiction. Shchodennyky ukrainskykh pysmennykiv XX st*, Luhansk 2008.
- Halych O. A., *Dokumentalna literatura ta hlobalizatsiini protsesy u sviti*, Luhansk 2013.
- Korpaniuk M., *Slovo. Khrest. Shablia*, Kyiv 2005.

- Limborskyi I. V., *«Ihry rozumu» v literaturi Prosvitnytstva ta yikhnia dolia za doby hlobalizatsii* [w:] I. V. Limborskyi, *Mahisterium*, Literaturoznavchii studii, 2012, Vyp. 48.
- Literaturoznavcha entsyklopediia*: u 2 t. , VTs «Akademii», Kyiv 2007. t. 2 / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv.
- Mali ukrainski diarii XVII – XVIII stolit*, Uporiadkuvannia ta peredmova Valeriia Shevchuka, Kyiv 2015.
- Mylost Bozhii* [w:] *Ukrainska literatura XVIII st.*, «Naukova dumka», Kyiv 1983.
- Pavlenko N. Y., *Aleksandr Danylovych Menshykov*, «Nauka», Moskva 1983.
- Prokopovych F., *O poetycheskom yskusstve* [w:] Feofan Prokopovych, *Sochineniya*, Moskva-Lenynhrad 1961.
- Turaev S. V., *Spornye voprosy literatury Prosveshcheniya* [w:] *Problemy Prosveshcheniya v myrovoi literature*, «Nauka», Moskva 1970.
- Ukrainska derzhava druhoi polovyny XVII – XVIII st.: polityka, suspilstvo, kultura*, Kyiv 2014.
- ULE*, «Ukrainskaadianska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, Kyiv 1990, t. 2.
- Vorotylyn A. H., *Estetyzatsiia subektyvnoi realnosti v fylosofyy postmoderna* [w:] *Vestn. Sev. (Arktych.) feder. un-ta*, Ser.: Humanyt. y sots. nauky, 2016, № 6.
- Zinchenko O. Z., «*Domashnii protokol*» 1717 – 1767 rr. heneralnoho pidskarbiia Yakova Markovycha v konteksti ukrainskoho shchodennykarstva XVIII st. Tekst dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk *Ukrainska derzhava druhoi polovyny XVII – XVIII st.: polityka, suspilstvo, kultura*, Kyiv 2014.